

ťou, resp. medzi vedením a umením nemožno celkom absolutizovať. Zdá sa, že v tomto zmysle by bolo vhodné ešte precizovať predchádzajúcu formuláciu. Možno plne súhlasiť s výrokom, že „umenie ako koncentrovaná realizácia tvorivého aspektu ľudskej činnosti je spredmetnením takých hlbinných subjektívnych motívov, ktoré zväčša nemožno vystihnúť nástrojmi intelektuálneho poznania“ (s. 224), no spresnenie by si podľa nás žiadalo ďalšie autorovo tvrdenie o svete umenia ako o svete, ktorý je „predmetom výlučne duchovnej, vnútornej praxe [prežívania] a nie je spätý s realitou, ktorú odráža ako priamy poznávací odtlačok, ale ako jej osobitá metaforická interpretácia“. (s. 225)

Pri vymedzení špecifickosti umenia autor polemizuje (a podľa nás s plným opodstatnením) s názormi pripisujúcimi umeniu úlohu akéhosi dodatočného syntetizátora rôznych čiastočných (chápaných v prvej

vzájomnej nezávislosti) funkcií. Vyslovuje nesúhlas napr. aj s koncepciou M. S. Kagana (jeho práca *Ľudská činnosť* je dobre známa aj u nás), že v umení dochádza k splynutiu štyroch druhov činnosti (poznávacej, hodnotovo-orientačnej, pretvárajúcej a komunikatívnej) a stavia oproti nemu tézu (ktorá je podopretá i históriou a prehistóriou umenia), že umenie „vo svojej genéze nič neintegruje a nemodifikuje — samo je integrálne z hľadiska „vrodeného pôvodu“. (s. 236—237)

Ako vidno, Ivanov nastolil vo svojej práci nesmierne závažné problémy. Niektoré analyzoval podrobnejšie, k iným sa vyjadril len náznakovite a torzovite. Originálnosť názorov i úsilie o vytvorenie syntetizujúceho pohľadu na načrtnuté problémy si nesporne zaslúžia pozornosť aj nášho čitateľa.

Etela Farkašová

MONOGRAFIA K PROBLÉMOM MORÁLNEJ VOĽBY

Moraľnyj vybor. Nakl. Moskovskej štátnej univerzity, Moskva 1980, 343 s.

Jednou z hlavných úloh, ktorú stavia súčasný rozvoj socialistickej spoločnosti pred marxistickú filozofiu, je úloha riešenia problematiky človeka, osobnosti. Do popredia záujmu sa logicky postupne dostávajú aj teoretické a praktické otázky etiky, vyplývajúce z narastania významu morálnych faktorov v spoločenskom živote. Výrazom tohto záujmu je kolektívna monografia sovietskych autorov, ktorá vyšla r. 1980 v nakladateľstve MŠU pod názvom *Moraľna voľba*.

Predmetom analýzy tejto práce je komplexné rozpracovanie otázok morálnej voľby, ktorú možno označiť za os, okolo ktorej prebieha celý morálny život. Ide teda o problém nalie-

havý nielen teoreticky, ale predovšetkým prakticky, čo vyplýva z potreby odhalenia najefektívnejších prostriedkov formovania morálneho charakteru osobnosti a mobilizácie vnútorných rezerv samovývoja. Tieto otázky boli dosiaľ v marxistickej etike spracované iba fragmentárne, preto prácu sovietskych autorov možno považovať v mnohých ohľadoch za pioniersku a nepochybne za prvú systematickú prácu k danej problematike vôbec.

Toto určuje jej niektoré špecifické črty. Predovšetkým je to sústredenie záujmu na všeobecné teoretické a metodologické aspekty skúmaného problému. Kolektívne spracovanie pri- náša so sebou aj rozmanitosť prístu-

pov jednotlivých autorov k niektorým otázkam, čo podmieňuje diskutabilnosť ich riešení (napr. otázka vzťahu emocionálnych a racionálnych momentov, analýza štruktúry činu, podstaty imperatívnosti...), prináša zároveň aj do určitej miery rôznu hĺbku a precíznosť spracovania jednotlivých častí. No zároveň treba vopred zdôrazniť, že nevyúsťuje do roztrieštenosti a nehomogénosti spracovania, čo je podľa mojej mienky predovšetkým zásluhou skúseného redakčného vedenia A. I. Titarenka, ktorý nepochybne ovplyvnil koncepcné poňatie celej práce.

V *Morálnej voľbe* sa problém analyzuje v celej jeho komplexnosti, čo určuje aj štruktúru práce. Pozornosť je venovaná objektívnym aj subjektívnym úrovniam morálnej voľby. Pretože sa v nej zbiehajú takmer všetky momenty morálneho života, umožňuje takáto analýza nový pohľad na väčšinu axiologických a deontologických čŕt morálky, po novom sa rozoberajú funkcie morálky, aj jej špecifickosť. Tento moment rozhodne nepatrí k nepodstatným, skôr naopak. Nový zorný uhol (cez analýzu morálnej voľby) umožňuje odhaliť a analyzovať určité nové momenty morálneho života, ktoré doposiaľ neboli v centre pozornosti marxistických etikov.

Problematika morálnej voľby je spracovaná v ôsmich kapitolách. Prvá je venovaná rozboru niektorých metodologických otázok skúmania problému morálnej voľby. V jej prvej časti si kladie Gusejnov otázku významu filozoficko-metodologického základu pre riešenie danej úlohy. V tejto súvislosti podrobuje kritike naturalistický prístup niektorých súčasných buržoáznych koncepcií, vymedzuje rozdiel pri riešení otázky vzťahu prírodného a sociálneho u človeka a najmä pri traktovaní morálky tak, ako ho nachádzame v naturalistických koncepciách a v marxistickej filozofii.

V druhej časti kapitoly sa hlbšie analyzuje marxistické riešenie vzájomného vzťahu biologických a sociálnych faktorov v koncepcii človeka vo svetle nových objavov v parciálnych vedách (hlavne psychológie a pedagogiky).

V druhej kapitole autori Anisimov a Volčenkova spracúvajú problematiku objektívnej podmienenej morálnej voľby. Anisimova štúdia podáva výklad marxistického chápania vzťahu nevyhnutnosti a slobody v morálnej voľbe. Autor zdôrazňuje, že otázku slobody morálnej vôle možno pozitívne vyriešiť len v rámci základného filozofického riešenia vzťahu determinizmu a slobody. No zároveň upozorňuje, že tradičné marxistické vymedzovanie podmienujúcich objektívnych a subjektívnych faktorov morálnej voľby (reálna možnosť voľby, schopnosť človeka voľiť, poznanie morálnej nevyhnutnosti) sa javí ako nedostatočné. Zdôrazňuje, že je treba uvážiť aj význam tzv. doplňujúcich okolností, ktoré sú dôležité preto, aby človek dobrovoľne a vedome nevolil zlo.

Druhá časť kapitoly podáva marxistickú analýzu pojmu „morálny postoj osobnosti“. Vzhľadom na to, že táto otázka nie je doposiaľ v marxistickej etike teoreticky rozpracovaná, autorka sa sústreďuje na riešenie kardinálneho momentu: vymedzenie štruktúry a obsahu morálneho postoja. Volčenkova ho chápe ako zložitý systém koordinánt morálnej voľby, ktorý odráža objektívnu pozíciu osobnosti v jednote s jej subjektívnymi snahami.

Ak by sme chceli hodnotiť jednotlivé časti knihy z hľadiska netradičnosti spracúvaných problémov, najzaujímavejšou je nesporne tretia kapitola, kde sa z marxistického hľadiska snád prvýkrát analyzuje problém rizika morálnej činnosti. Autori Vilke

a Dubková túto otázku analyzujú v dvoch súvislostiach. V prvej časti sa Vilke zaoberá rozborom jeho objektívnych zdrojov, v druhej sa Dubková usiluje vo veľmi vydarenej, logicky dôslednej a hlbokej štúdií analyzovať otázku rizika morálnej voľby. Vilke upozorňuje predovšetkým na to, že morálne riziko nemožno chápať len v jeho negatívnom aspekte, ale naopak, treba v ňom vidieť moment každej tvorivej ľudskej činnosti, ktorý dáva činu sociálno-historický zmysel. Za základné teoretické úlohy považuje analýzu vzťahu medzi rizikom a objektívnymi zákonmi, odhalenie kritéria úspešnosti činov, keď berieme do úvahy ich riziko a otázku vzťahu prekonania rizika a rozšírenia spoločenskej a osobnej slobody.

Dubková si všíma subjektívne súvislosti rizika morálnej voľby. Vychádza z kvality rozdielu medzi kauzálnou nevyhnutnosťou a nevyhnutnosťou morálnej voľby, ktorej integrálnou súčasťou je aj normatívny moment. Táto môže za špecifických okolností znamenať dokonca protikladnosť morálnej nevyhnutnosti a nevyhnutnosti logickej a stavať morálny čin vysoko nad „logiku“ skutočnosti, ako tento moment označuje Dubková. Tento fakt vyvoláva zásadnú otázku: otázku pravdivosti morálneho rozhodnutia, ktoré by nevyhnutne muselo predpokladať neinduktívne dokazovanie... Dubková zastáva názor, že kritériom alternatívnej voľby sa stáva osobnosť, lebo len ona predstavuje faktor relatívne nezávislý od okolností a pritom rozhodujúci. Diapazon morálnej voľby je nevyhnutne hodnotovo hierarchizovaný a na vrchole hierarchie je potom voľba seba ako osobnosti. Podľa názoru autorky práve tento moment robí morálnu voľbu koniec koncov vždy možnou (aj keď niet druhej alternatívy ako smrť), robí ju bezhraničnou, no zároveň voľbou seba ju ohraničuje.

Dubková zastáva názor, že správne morálne rozhodnutie nemožno dosiahnuť racionálno-logickou cestou, ale ani mimo logických konštrukcií. Za základnú podmienku jeho správnosti označuje kvalitu štruktúry morálneho vedomia, čím za prvotne determinujúci faktor uznáva axiologický moment, ktorý v podstate rozhoduje aj o voľbe logickej argumentácie.

Autorom štvrtej kapitoly *Čin a morálna motivácia voľby* je Titarenko. Kategória morálny čin, ako správne vo svojej štúdií autor konštatuje, patrí k základným etickým kategóriám. Zdôraznenie tejto skutočnosti nepatrí k objavom marxistickej etiky, avšak nové nesporne je prekonanie tradičného filozofického prístupu k analýze činu cez dichotómiu vzťahu čin a motív. Štúdia je jedným z prvých pokusov použiť pri analýze kategórie morálny čin systémový prístup opierajúci sa o metodologické východiská marxisticko-leninskej filozofie. Čin vo svojej zložitej štruktúrovanej celostnosti je jadrom morálnej voľby. Vychádzajúc z rozlíšenia úzkeho a širokého chápania morálneho činu, Titarenko sa usiluje dokázať, že v širokom slova zmysle možno jeho štruktúru považovať za koncentrovaný odraz štruktúry morálnej voľby v jej komplexnosti. Pre budúce rozpracovanie teórie morálneho činu sa mu javí v súčasnej dobe ako prvoradý teoretický problém formulovanie metodologických základov. Preto vychádzajúc z rozlíšenia siedmich základných komponentov morálnej voľby (potreby, podnety, motívy a ciele, riešenie morálnej situácie, morálny čin v úzkom zmysle, objektívny výsledok činu ako hodnota a hodnotenie spolu so sebahodnotením), sústreďuje sa na kategoriálne vymedzenie týchto relatívne samostatných štruktúrnych komponentov morálneho činu a na odhalenie „siete“ ich základných vzťahov.

Pozitívne je aj to, že Titarenkovi nejde „len“ o preniknutie do ich zložitej štruktúry, ale že pritom zvažuje aj to, že jej elementy nie sú vždy rovnakého „kvalitatívneho stupňa“, t. j. výrazne sa odlišujú stupňom uvedomelosti, pôsobenia v jednote racionálnych, emocionálnych a vôľových momentov, ktoré reálne vyvolávajú „skracovanie“ morálnej voľby. Tým je vedecká analýza činu a rovnako morálnej voľby nesmierne náročná. Táto štúdia patrí k najhlbším a najpodnetnejším v recenzovanej práci.

V piatej kapitole nazvanej *O niektorých morálno-psychologických zvláštnostiach regulácie konania osobností* rozoberajú jej autori tri základné momenty morálnej regulácie: a) proces osvojovania si morálnych princípov a zabezpečenie morálnosti konania; b) vzťah morálnej regulácie a morálnej voľby; c) úloha morálnych citov pri morálnej voľbe. Prvá časť má viacmenej orientačný charakter a neprináša zásadne nové teoretické podnety. Inak je tomu v druhej časti kapitoly. Jej autor uvažuje o vzťahu a vzájomnej podmienenosti morálnej regulácie a morálnej voľby z hľadiska dialektického chápania vo vnútorne protirečivom, intenzívne sa meniacom systéme morálneho života. Tento zorný uhol pohľadu mu otvára možnosť nastolenia celého radu nových otázok. Sám načrtáva len základné myšlienky spojené s ich riešením, no už ich nastolenie je nesmierne podnetné.

V šiestej kapitole Abuškin a Skripnik analyzujú dva základné mechanizmy morálnej sebakontroly: svedomie a pocit povinnosti.

Jednou z najprepracovanejších a myšlienkovito najpodnetnejších častí monografie je jej siedma kapitola nazvaná *Svetonázorové orientácie morálnej voľby*. Tieto atribúty sa vzťahujú predovšetkým na druhú časť kapitoly. Landesman sa tu zamýšľa nad špecifickosťou svetonázorovej orientácie za socializmu vzhľadom na predchádzajúce etapy jej formovania a všimá si predovšetkým momenty jej zložitosti a problematikosti v procese rozvoja socialistickej spoločnosti a rozvoja všestranne rozvinutej osobnosti.

V ôsmej kapitole nazvanej *Morálne predvídanie* venuje Nazarov pozornosť dvom aspektom problému. Pretože táto stránka morálky je dosiaľ teoreticky reflektovaná len neucelene, analyzuje v prvej časti niektoré metodologické problémy morálneho predvídania a v druhej časti sa venuje rozboru historickej genézy foriem morálneho predvídania.

Recenzovanú prácu považujem za myšlienkovito veľmi podnetnú a veľmi originálnu. Ak si autori v úvode ako hlavný cieľ vytýčili „prispiieť k ďalšiemu teoretickému rozboru problému“, možno bez zveličenia povedať, že tento cieľ splnili.

Jana Miedzgová

RIADENIE ĽUDSKEJ ČINNOSTI A JEHO SOCIÁLNO-ETICKÉ ASPEKTY

Sociálno-etické problémy upravenčeskej dejateľnosti. Kijev, Naukova dumka, 1980, 220 s.

V podmienkach rozvinutého socializmu stávajú sa mimoriadne aktuálnymi otázky súvisiace so sociál-

ným riadením a organizáciou jednotlivých sfér spoločenského života. Problematika riadenia a organizácie ľud-